

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ХРИСТИАНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ У «ФІЛОСОФІЇ ПРАВА» ГЕГЕЛЯ

Проаналізовано наукові погляди німецького мислителя Гегеля, які стосуються діалектики взаємозв'язку і відносин держави та християнської релігії. Зауважено, що у своїй роботі «Філософія права» вчений ґрунтовно і всебічно розкрив соціально-політичну й правову діяльність держави в розвитку і функціонуванні суспільства, а також значення релігії як важливого соціального інституту в формуванні духовності та високої моралі в суспільстві.

Ключові слова: суспільство, держава, християнська релігія, церква, діалектика, право, політика, духовність, мораль, закон.

Постановка проблеми. «Філософія права» Г. В. Ф. Гегеля є однією із найвідоміших робіт у всій історії правової, політичної та соціальної думки [1, с. 3].

Філософсько-теоретична спадщина мислителя і нині є цікавою для науковців гуманітарних наук як важливий чинник глибоких не тільки суто філософських ідей, але й політико-державних, правових, економічних, моральних, серед яких важливе місце посідає аналіз діалектики взаємозв'язку держави та християнської релігії, яка є актуальною і для України.

Основним принципом відносин держави і релігії українське законодавство проголошує відокремлення церкви і релігійних організацій від держави. «Правовий режим цього принципу передбачає заборону втручання держави у внутрішні справи релігійних організацій» [2, с. 4].

Україна докладала чимало зусиль для подолання негативних наслідків політики тоталітарного режиму в колишньому СРСР, який був спрямований на фактичне знищення релігії, яка була важливим чинником формування духовних, гуманітарних, культурних функцій у суспільстві, а також відігравала важливу роль у формуванні самосвідомості та самовдосконалення людини.

Радянська ідеологія та пропаганда, в якій центральне місце посідав так званий «войовничий атеїзм», проголошувала, що релігія як форма суспільної свідомості на жодному етапі історичного розвитку

людства не є елементом духовної культури, не входить до національної або загальної культурної спадщини і підлягає подоланню під час формування комуністичного суспільства. «Практично проводилась політика «заборони релігії і церкви» [3, с. 57]. Відомо, до яких негативних наслідків призвела ця політико-ідеологічна діяльність.

Підкреслимо, що християнська релігія як соціальний інститут відіграє важливу роль у формуванні духовності та моралі соціально-гуманітарних цінностей у сучасному українському суспільстві.

Стан дослідження. Філософсько-політичні та правові концепції Гегеля щодо діяльності держави у всіх сферах розвитку суспільства були у центрі наукових розвідок російських учених, серед яких: В. Асмус, П. Галанза, А. Гулига, А. Дворцов, Д. Керімов, Б. Маньковський, В. Нерсесянц, Т. Озерман, А. Піонтковський та ін.

Деякі аспекти теоретико-філософського вчення аналізували відомі вітчизняні науковці, а саме: С. Кримський, П. Копнін, В. Лисий, М. Попович, Д. Чижевський, В. Шинкарук.

Філософсько-релігійну проблематику німецького мислителя досліджували видатні західні мислителі, зокрема В. Віндельбанд, Г.-Г. Гадамер, Р. Гайм, З. Гуссерль, В. Дільтей, Д. Лукач, К. Поппер, Г. Ріккерт, П. Тиллих, К. Фішер, М. Хайдеггер та ін.

Філософсько-правова, політична, духовно-релігійна спадщина Гегеля залишається актуальною й донині та є надзвичайно ґрунтовною для наукових розвідок і аналізу в цій сфері. На жаль, до цього часу у вітчизняній науково-філософській і правовій думці аналіз діалектики відносин держави і християнської релігії не був об'єктом нових досліджень.

Метою статті є теоретико-філософський і правовий аналіз відносин держави та християнської релігії у «Філософії права» Гегеля.

Виклад основних положень. Аналізуючи відносини держави та християнської релігії, Гегель насамперед прагне всебічно і діалектично розглянути їх вплив на розвиток і функціонування суспільства. Відомо, що німецький мислитель надзвичайно високо оцінював роль держави як важливого соціально політико-правового інституту. Філософ підкреслював неодноразово, що головним завданням держави є захист прав і свободи громадян, забезпечення стабільного правопорядку.

«Державний устрій, – каже Гегель, – повинен захищати свободу... сприяти щастю і достатку людей» [4, с. 466]. Реалізувати свої права і свободи індивід може тільки в суспільстві й державі. В державі громадянин, – зауважує Гегель, – отримує належні йому права і свободи, «це відповідає розумній волі кожного індивіда» [4, с. 462]. В ній він може реалізувати себе як особистість. «Вища честь для народу, –

пише Гегель, – полягає в тому, щоб створити державу і бути, тим самим, незалежним» [4, с. 479].

У розвитку та функціонуванні суспільства і держави важливі функції виконують економіка, політика, право, культура, серед яких значну роль відіграє релігія.

Гегель досліджував проблеми ролі та місця релігії, її вплив на духовний і моральний стан та розвиток людини і суспільства. А також мислитель вивчав історію християнської релігії, яка, як зазначає А. Гулига, – протягом тривалого часу займає домінуюче положення в його духовному світі, через її призму він дивиться на інші проблеми світогляду [5, с. 193].

Філософ написав ґрунтовні фундаментальні праці, присвячені проблемі релігії та її впливу на розвиток цивілізації й духовної культури людства. «Релігія – одна із найважливіших справ нашого життя» [6, с. 47]. «З нею (релігією), – підкреслював мислитель, – пов'язували народи радості життя, і у важкому безвихідному стані журби знаходили в ній втіху» [7, с. 91].

Яку політику повинна провадити держава щодо релігії? – ставить запитання Гегель.

Демократична цивілізована (за Гегелем розумна) держава провадить політику, спрямовану на захист прав і свобод людини й така її політика може відповідати інтересам релігії, оскільки «християнська релігія, – робить висновок Гегель, – є релігією свободи» [4, с. 306].

«Стосовно громадян, – зазначає Гегель, – держава виконує свій обов'язок, всіляко сприяє і забезпечує їх захист у здійсненні їх релігійних цінностей, мало того, оскільки релігія є інтегруючим моментом... умонастрою, держава повинна вимагати від своїх підданих, щоб вони входили в церковну общину» [4, с. 298]. На думку філософа, це дасть змогу громадянам держави, які перебувають у нерівних умовах в соціальному, правовому, економічному відношенні, «об'єднатися у взаємній довірі між собою» [8, с. 81], що сприятиме морально-духовному об'єднанню народу й зміцненню держави. Зрозуміло, що держава з метою забезпечення правопорядку і громадського спокою повинна забезпечити всім релігійним організаціям необхідні права, що є гарантом визнання кожним індивідом почуття власної гідності усвідомлення, що він є повноправним членом громадянського суспільства. Держава, на думку мислителя, повинна подбати про те, щоб не допустити беззаконня щодо релігійних общин, а останні мають перебувати під «вищим поліцейським наглядом держави» [4, с. 300].

В Енциклопедії філософських наук Гегель ґрунтовно аналізує діалектику взаємозв'язку і відносин держави та релігії. Мислитель

зауважує, що «релігія є основою моральності держави» [9]. «Змістом і принципом державного устрою і законодавства є розвиток моралі, яка може виникати із істини релігії» [9], а тому «держава, – зазначає Гегель, – повинна захищати істину й основні положення морального життя» [4, с. 304].

На думку філософа, релігія як соціальний інститут може, по-перше, відігравати позитивну роль у формуванні громадської думки, щодо політико-правової діяльності держави, її духовного морально-правового зміцнення; по-друге, релігія і церква посідають важливе місце у християнському вихованні особистості, привиття їй високої духовності та моралі [9]; по-третє, Гегель закликає молоде покоління морально та духовно самовдосконалюватись, оволодівати найбільш глибоким і сокровенним, що було відкрито в релігіях і філософських ученнях; по-четверте, релігійне виховання сприяє формуванню готовності особистості до свідомого і самостійного виконання своїх конституційних, правових і моральних обов'язків у державі; по-п'яте, тільки на ґрунті формування релігійного світогляду і моралі у людини розвивається й удосконалюється свідомість, без якої вона залишається глухою до чужого болю, стає байдужою до страждань.

Отже, що більшим духовно-моральним потенціалом володіє людина, то ліпше вона сприяє прогресивному розвитку суспільства та держави.

Що необхідно для того, – ставить запитання Гегель, – щоб зміцнювати зв'язки між державою і церквою, й тим самим сприяти вирішенню і державних, і релігійних проблем?

Релігія та церква мають неабиякий вплив на суспільство і державу. «Вчення церкви, – зазначає Гегель, – найтісніше пов'язане з моральними принципами і державними законами» [4, с. 300]. У цьому аспекті держава і релігія можуть або гармонійно функціонувати, або «протистояти одне одному» [4, с. 300].

«З точки зору філософського розуміння, – вказує Гегель, – церква і держава можуть знаходитись в стані протилежності, але вони протилежні не «по змісту істини і розумності, а по відмінності форми». Якщо церква бере на себе обов'язок навчати і морально виховувати, то в такій діяльності вона «переходить у сферу держави» [4, с. 302].

Гегель формулює надзвичайно глибоку думку про те, що люди повинні з повагою ставитися до своєї держави, але ця ідея досягається, спираючись на філософське розуміння сутності держави... На жаль, подібне розуміння сутності держави для багатьох людей є не зрозумілим і в цьому аспекті для його розуміння «може сприяти релігійне переконання» і тому «держава може мати потребу в релігії і вірі» [4, с. 306].

Чи може релігія і церква, – запитує Гегель, – взяти на себе функції держави та державного управління? Якщо релігія і церква виступають з претензією на роль керівника всіма процесами, що відбуваються в державі й державному будівництві, а також виконувати в повному обсязі державно-політичні і правові функції, то такі претензії, на переконання Гегеля, не зумовлять позитивних результатів. Змістом релігії, – вказує філософ, – є «душа, почуття і уявлення» [4, с. 307]. Основне завдання релігії, – вважає мислитель, – полягає у формуванні в суспільстві високих ідеалів духовності. Гегель, як гуманіст закликає церкву проявляти співчуття та милосердя до бідних, знедолених, калік, хворих, які потребують душпастирської і моральної допомоги.

«Бідняк, – зазначає Гегель, – опиняється поза правосуддям, без витрат неможливо добитися поновлення своїх прав, без грошей неможливо вести процес. Не може він також турбуватися про своє здоров'я; адже для цього потрібні гроші. Бідняк позбавлений навіть втіхи релігії, він не може піти до церкви в лахмітті, необхідно пристойно одягнутися; слід сказати, що священники більш охоче відвідують багаті будинки, ніж бідні халупи, коли потрібно втішити людину на смертній постелі» [4, с. 455–456]. Наступна проблема, на якій акцентує Гегель, пов'язана з тим, чи може церква сподіватися на те, щоб держава надала їй повну свободу в галузі освіти та навчання й ставилася до її вчень із повагою, яким би не був її характер, оскільки це є її «безумовною прерогативою» [4, с. 300].

Німецький мислитель виступає проти схожого трактування і претензії церкви. Він вважає, що історично існували епохи, де духовна сфера «зосереджувалась в церкві, а не в державі». Але таке «положення, – заявляє Гегель, – було б надто сліпим і поверховим розглядати як істинне...» [4, с. 301]. Розум й істинна ідея існує як держава, що знає «свої цілі, пізнає їх і реалізує їх згідно з своїми принципами і законами» [4, с. 301].

Гегель як діалектик у нових історичних умовах, надаючи належне релігії і церкві та їх ролі у формуванні у молодого покоління ідеалів духовності й християнської моралі, вказує, що церква не повинна висувати претензій стосовно повного контролю над освітою та наукою, адже «знання і наука є справою держави, а не церкви» [4, с. 305].

Замислюючись над проблемою відносин держави та церкви, Гегель вказує, що церква повинна свої основні зусилля спрямовувати на духовно-моральне виховання, а держава на розвиток науки й освіти.

Розкриваючи значення християнської релігії в розвитку світової цивілізації і культури водночас він гостро критикує зраду і відступ від

її істинного вчення і вимог. Він зазначає, що: «Ведені хрестом іспанці в Америці знищили цілі людські покоління, англійці спустошували Індію» [7, с. 91].

В епоху Середньовіччя, проголошуючи гасла «спасіння душ», захисту «вчення Христа», інквізиція унеможливлювала розвиток витончених мистецтв, а різні науки прирівнювала до безбожжя. «Церква, – зазначає Гегель, – спалила на вогнищі Джордано Бруно, а Галілея змусила на колінах вимовляти прощення за виклад копернікової геліоцентричної системи. Інквізиційний трибунал змусив його відмовитися від власного вчення. Галілея примусили підписати таку формулу зречення: «Я, Галілей, особисто представлений на сімдесятому році мого життя перед судом, колінопреклонно і звертаючи погляд на святе Євангеліє, якого я торкаюся своїми руками, з чистим серцем і істинною вірою відрікаюся, проклинаю і оголошую анафему безглуздість, брехню учіння про рух Землі» [4, с. 303].

Завдання науки, за Гегелем, полягає в тому, щоб пізнати Бога. Філософ переконаний, що релігія та наука не є антиподами, а двома важливими чинниками, діяльність яких повинна бути спрямована на пізнання об'єктивно існуючого світу сутності життя.

Метою держави, – указує Гегель, – є захист прав громадян на свободу віросповідання. Вона повинна прискіпливо контролювати, щоб не допускати беззаконня щодо релігійних общин. Політика держави мусить бути спрямована на заохочення громадян брати активну участь не тільки в громадській, але й у релігійній діяльності.

Гегеля надзвичайно хвилювала проблема розколу на католицизм і протестантизм і їх боротьби між собою в державі. «Католики, – вважав філософ, – виступали як поневолювачі, а протестанти як поневолені, католики відмовляли протестантам, які знаходились на їх землях, в праві вільно сповідувати свою релігію, вважаючи їх злочинцями» [10].

Гегель зауважує, що розкол на різні релігійні конфесії й секти може призвести до виникнення такого соціального явища, як релігійний фанатизм.

Німецький філософ рішуче виступає проти релігійного фанатизму, який може підривати основи держави. Релігійний фанатизм подібно фанатизму політичному, виступає проти будь-якого державного будівництва та законного порядку [4, с. 296]. Це положення Гегеля насамперед є актуальним нині, воно відіграє не тільки важливу теоретико-методологічну роль, але й політико-правову. Релігійний фанатизм у сучасній політичній практиці набуває форми тероризму. В умовах глобалізаційних процесів це явище дедалі більше впливає на стан

цивілізації, а в низці регіонів світу стало справжнім лихом для населення держав.

Гегель виступає з ідеями права людини на свободу вибору релігії. Це положення філософа підтверджено в міжнародно-правових актах, де чітко визначено: «Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право передбачає свободу мати чи приймати релігію або переконання за власним вибором і свободу сповідувати свою релігію» [11, с. 204].

Гегель указує, що церква та релігійні конфесії можуть і сприяти розвитку й функціонуванню держави та її інститутів, і навпаки – вступати з нею в суперечність і конфлікти. Сильна держава може терпіти, – зазначає Гегель, – наявність різних релігійних сект, члени яких відкрито ухиляються від виконання своїх прямих обов’язків стосовно держави [4, с. 298]. Мислитель негативно ставиться до тих релігійних сект, члени яких, прикриваючись релігійними догмами, відмовляються виконувати свої обов’язки перед державою, не беруть участь у житті держави і, мало того, відмовляються її захищати [4, с. 464]. У разі вторгнення на територію держави секти квакерів заявляють, що ніхто не повинен воювати. Гегель рішуче заявляє, що такі секти не мають права на існування в державі [4, с. 464].

Серед причин поразки у війні, німецький філософ називає безвідповідальне ставлення деяких соціальних груп і прошарків, які «взагалі не поставляють необхідних контингентів військ... відзивають свої контингенти... підривають обороноздатність» [8, с. 73]. «Держава повинна захищати свою свободу, незалежність і суверенність, – заявляє Гегель, – і якщо про це вони в мирний час не дбають, то неминуче вона стане свідком знищення своєї незалежності, у війні її чекають пограбування і спустошення... її провінції будуть захоплені іноземними державами» [8, с. 98].

Філософсько-правові, політичні ідеї Гегеля не втратили своєї соціальної цінності, вони і нині є надзвичайно актуальними через те, що Україна стала жертвою воєнно-політичної агресії з боку Російської Федерації і вона веде боротьбу за захист своєї свободи, незалежності та суверенітету.

Важливу роль відводить Гегель християнській релігії та церкві не тільки в освіті та духовно-моральному вихованні, але й у вирішенні проблем сімейно-шлюбних відносин. Стосунки між чоловіком і дружиною можуть бути напруженими і це може призвести до розірвання шлюбу. «Узи шлюбу є непорушними» – заявляє філософ [4, с. 426]. Шлюб є надзвичайно важливим явищем для суспільства і він, на думку Гегеля, повинен бути прерогативою релігії та держави, оскільки релігія

є основою шлюбу, тому позитивним є те, що церква благословляє цей акт, установлює та визнає його [4, с. 426]. Гегель вважає, що держава як «моральний інститут» [4, с. 427] повинна разом із церквою бути зацікавленою у створенні міцної сім'ї, яка суворо дотримуватиметься правових приписів і морально-християнських норм.

Гегель як видатний мислитель глибоко розкрив діалектику відносин і взаємозв'язку держави та релігії. Він був переконаний, що держава й релігія як два соціальні інститути повинні існувати в гармонії, що гарантуватиме стабільний розвиток суспільства та самовдосконалення людини. В сучасних умовах державотворення надзвичайно важливим є проведення продуманої, виваженої політики, що сприятиме гармонійному функціонуванню всіх релігійних конфесій і насамперед християнській релігії та церкві в її душпастирській діяльності, що зміцнюватиме Українську державу на шляху її демократичного розвитку.

Висновки. Німецький філософ Гегель у своїй роботі «Філософія права» й інших працях ґрунтовно та всебічно розкрив взаємозв'язок і відносини держави та християнської релігії. Він переконливо довів, що релігія як форма суспільної свідомості є важливим елементом духовної культури.

Мислитель акцентував на значенні християнської релігії в формуванні не тільки духовності, але й високої моралі, що спрямовує вчинки людей до гуманізму і дотримання християнських чеснот.

На думку Гегеля, діалектика взаємозв'язку і відносин полягає в тому, що держава повинна виконувати свій обов'язок стосовно релігії і церкви, сприяючи їх існуванню, а релігія та церква мусять формувати не тільки релігійний світогляд у громадян, але й повагу до держави, її законів і політичної діяльності.

Філософ доходить висновку, що в розумній державі, в якій є закон і правопорядок, можуть мирно існувати будь-які релігійні конфесії, а держава захищає їх права та свободу. Гегель негативно оцінює релігійний фанатизм і рішуче виступає проти нього, бо він підриває основу держави, права і свободи людини, мораль суспільства.

Виступаючи за мирне співіснування різних релігійних сект у церкві, Гегель критично оцінює секту квакерів, які відмовляються захищати державу й не визнають її права на свободу, незалежність і суверенітет. Це положення є надзвичайно актуальним для України.

Мислитель указав, що християнська релігія та церква з її культом, традиціями, ритуальними діями й обрядами формує основи моралі та духовності в суспільстві, а також має величезний вплив на функціонування інституту сім'ї і шлюбу.

Підкреслимо, що нині дедалі більше людей звертаються до релігії, як до джерела духовної наснаги, яка є однією з найважливіших і найпоширеніших складових духовної культури людей. У цьому аспекті підкреслимо, що в сучасних умовах формування України наша держава провадить політику спрямовану на гармонізацію відносин держави, релігії та церкви, проведення державної політики на невтручання держави у внутрішні справи релігійних організацій. Держава захищає права та законні інтереси релігійних організацій, сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості, поваги між громадянами, які сповідують різну релігію.

Гегель у християнській релігії вбачав насамперед джерело духовного та морального вдосконалення людини. Гегелівський аналіз діалектики взаємозв'язку держави і християнської релігії і нині не втратив своєї теоретико-методологічної ролі та цінності.

1. Нерсесянц В. С. «Философия права»: история и современность / В. С. Нерсесянц // Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – С. 3–43.

2. Релігія і право: коментар законодавства України. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 288 с.

3. Одинцов М. И. Государственно-церковные отношения в истории советского общества / М. И. Одинцов // Религия, общество и государство в XX веке: материалы конференции. – М.: Институт истории СССР, 1991. – 22–25 октября. – С. 51–57.

4. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель; пер. с нем.; ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

5. Гулыга А. В. Гегель / А. В. Гулыга. – М.: Молодая гвардия, 1970. – 272 с.

6. Гегель Г. В. Ф. Народная религия и христианство / Г. В. Ф. Гегель // Гегель. Работы разных лет: в 2 т. / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гулыги. – М.: Мысль, 1972. – Т. 1. – 668 с.

7. Гегель Г. В. Ф. Позитивность христианской религии / Г. В. Ф. Гегель // Работы разных лет: в 2 т.; сост. общ. ред. и вступ. статья А. В. Гулыги. – М.: Мысль, 1972. – Т. 2. – 668 с.

8. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Наука, 1978. – 437 с.

9. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Философия духа / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Государственное изд-во политической литературы, 1956. – Т. 3. – 371 с.

10. Гегель. Конституция Германии / Г. В. Ф. Гегель // Политические произведения. – М.: Наука, 1978. – С. 65–184.

11. Міжнародні правові гарантії свободи релігії та переконань. Документи та витяги з документів ООН і Ради Європи / Релігійна свобода і права людини: місія і прозелітизм: у 3 т. – Львів: Свічадо, 2004. –Т. 1. – 556 с.

Ряшко О. В., Остапенко Л. О. Теоретико-правовий аналіз відносин держави та християнської релігії в «Філософії права» Гегеля

Проаналізовані наукові погляди німецького мислителя Гегеля каталічно діалектики взаємозв'язу та взаємозв'язу держави та християнської релігії. Указано, що в своїй роботі «Філософія права» великий учений глибоко і всесторонне розкриває соціально-політичну та правову діяльність держави в розвитку та функціонуванні суспільства, а також роль і місце християнської релігії як важливого соціального інституту в формуванні духовності та високої моралі в суспільстві.

Ключові слова: *суспільство, держава, християнська релігія, церква, діалектика, право, політика, духовність, мораль, закон.*

Ryashko O. V., Ostapenko L. O. Theoretical and legal analysis of mutual relations of the state and christian religion in Hegel's «Philosophy of right»

Academic views of the great German thinker Hegel with regard to dialectics of interaction and mutual relations of the state and Christian religion have been studied. In his paper «The Philosophy of Right» German philosopher deeply and comprehensively reveals social – political and legal activity of the state in the development and functioning of society as well as the role and place of religion as an important social institution in formation of spirituality and high morality of the society.

The thinker focuses on the role and place of Christian religion in formation of both spirituality and high morality, directing human acts towards humanism and compliance with Christian virtues.

In Hegel's opinion, the dialectics of interaction and mutual relations lies in the fact that the state should perform its duties with respect to religion and the church, and promote in every possible way their existence, and religion and the church should form both religious world outlook in citizens and respect to the state, its laws and political activities.

The thinker comes to the conclusion that in a wise state where there is law and system of justice, any religious confessions may exist, and the state protects their rights and freedoms. Hegel negatively assesses religious fanaticism and opposes it resolutely, as it destabilizes the regime, human rights and freedoms, social morality. This Hegel's ruling is particularly topical now. It plays not only important theoretical-methodological, but also political and legal role. Standing for peaceful co-existence of different religious sects in the church, Hegel critically assesses the Quakers, who refuse to defend the state and at the same time do not recognize its rights for freedom, independence and sovereignty. This ruling gains particular urgency for Ukraine. The thinker has demonstrated that Christian religion with its cult, traditions, ceremonial acts and rites creates foundations of social morality and spirituality, having major influence upon functioning of the institution of the family and marriage.

Social and human spirituality and morality excited and still excite many academicians. It should be noted that nowadays more and more people address the religion as a source of spiritual inspiration. Being a form of social consciousness

and the world outlook, this is one of the most important and most common spheres of human spiritual culture. In this aspect it should be emphasized that in contemporary conditions of building of Ukraine, our state pursues a policy aimed at harmonization of relations between the state, religion and the church, the state policy of non-interference of the state with the internal affairs of religious organizations, promoting establishment of relations of mutual religious and world outlook tolerance, respect between citizens practicing a religion.

Key words: *society, state, Christian religion, church, dialectics, right, policy, spirituality, morality, law.*

Стаття надійшла 29 червня 2017 р.

УДК 340.12

У. О. Цмоць

ЮРИДИЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА: АНТРОПОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

Здійснено наукову розвідку антропологічного підґрунтя філософсько-правового феномену юридичної герменевтики. Зауважено на взаємозв'язку та взаємовпливі юридичної антропології й юридичної герменевтики. Досліджено роль та вплив антропологічної складової особистості тлумача на інтерпретацію правових текстів і застосування правових норм.

Ключові слова: *юридична антропологія, право, антиномія, юридична герменевтика, герменевтика.*

Постановка проблеми. Розглядаючи юридичну суперечку, часто простежуємо ситуацію, коли кожна із сторін, що протистоять, може логічно і з правового погляду правильно обґрунтувати корисне для неї рішення, яке водночас суперечить протилежному, теж викладеному в межах прийнятої парадигми, тобто є так звана антиномія. Назагал право і складається з антиномій. Спостерігаємо конфлікт факту і норми, індивідуального і колективного, публічного та приватного. Найяскравіші приклади антиномій простежуємо у міжнародному праві, коли маємо конфлікт принципів і цінностей, скажімо принцип територіальної цілісності вступає у конфлікт із правом народів на самовизначення, або принцип невтручання у внутрішні справи держав – з принципом дотримання прав людини і громадянина згідно з міжнародними загальноновизнаними правовими актами (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і практика Європейського суду з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та полі-